

Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?

Nazan SUSAM*
Ufuk BAKKAL**

Özet

2000'li yıllara büyük bir ekonomik kriz ile giren Türkiye ekonomisi, kriz sonrası dönemde uyguladığı sıkı para ve maliye politikaları ile yeniden istikrar ortamını yakalamayı başarmıştır. Bu süreçte Türkiye ekonomisinin büyümesine ve istikrara kavuşmasına yardımcı olan en önemli faktörlerden biri, hiç kuşkusuz uluslararası piyasalarda yaratılan çok büyük miktarlardaki finansal genişlemedir. Ancak son günlerde dünya konjonktüründe yaşanan finansal kriz ve daralma, gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkede olduğu gibi, Türkiye ekonomisini de önemli ölçüde etkileyecektir. İçinde bulunduğumuz günlerde; 2009 yılına ilişkin beklentiler, yeni mali takvim ve bütçe büyüklüklerinin ne olacağı önem arz eden konular haline gelmiştir. Bu çalışmada, dünyada yaşanan finansal kriz süreci ve 2009 yılına ilişkin beklentiler bütçe büyüklükleri açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Global Kriz, Bütçe Büyüklükleri,

How Will The Crisis Affect Macroeconomic Variables And 2009 National Budget Figures?

Abstract

After experiencing an extensive economic crisis during early 2000s, Turkish economy has achieved a stable environment by pursuing tight monetary and fiscal policies in the post-crisis term. One of the most important factors that helped Turkey economy to grow and stabilise during the period is obviously the enormous financial expansion that was created in international markets. However, recent global financial crisis and recession will probably affect Turkish economy significantly as well as many other developed and developing economies. Nowadays; as to the new

*Yrd.Doç.Dr., İ.Ü. İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü nsusam@istanbul.edu.tr

** Doç. Dr., İ.Ü. İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü ubakkal@yahoo.com

expectations, what will be the new fiscal agenda and budgetary figures for 2009 have become important points. Global financial crisis that is being experienced recently and expectations for 2009 have been evaluated in this study in respect of the budgetary figures.

Key Words: *Global Crisis, National Budget Figures*

JEL: *H: Public Economics, H6: National Budget*

I. Giriş

2000’li yıllara büyük bir ekonomik kriz ile giren Türkiye ekonomisi, kriz sonrası dönemde uyguladığı sıkı para ve maliye politikaları ile yeniden istikrar ortamını yakalamayı başarmıştır. Bu süreçte Türkiye ekonomisinin büyümesine ve istikrara kavuşmasına yardımcı olan en önemli faktörlerden biri, hiç kuşkusuz uluslararası piyasalarda yaratılan çok büyük miktarlardaki finansal genişlemedir. Küresel piyasalardaki bu genişleme ve ucuz kredi imkanları, finans piyasalarından gelişmekte olan ülkelere aktarılan net sermaye miktarlarını önemli seviyelere yükseltmiştir. Dünya ekonomisindeki genişleyen likidite olanakları, Türkiye ekonomisindeki yüksek reel faiz oranları ile birleşerek Türkiye ekonomisini dünya piyasaları için cazip ülke haline getirmiştir.

Bu süreçte ucuz kredi imkanları, ucuz ithalat ve düşük döviz kuru politikaları ile reel sektörü canlandırmaya çalışan Türkiye ekonomisi, bir taraftan hedeflediği büyüme seviyesine ulaşırken diğer taraftan çok yüksek dış borçlanma ve cari işlemler açıkları ile karşı karşıya kalmıştır. Böyle bir durumda iken, dünya konjonktüründe yaşanan finansal kriz ve daralma hiç kuşkusuz Türkiye ekonomisini önemli ölçüde etkileyecektir. Bu nedenle, 2009 yılına ilişkin beklentiler, yeni mali takvim ve bütçe büyüklüklerinin ne olacağı önem arz eden konular haline gelmiştir.

Bu çalışmada, dünyada yaşanan finansal kriz süreci ve 2009 yılına ilişkin beklentiler, bütçe büyüklükleri açısından değerlendirilecektir.

II. Kriz Süreci ve Etkileri

2008 yılının ikinci yarısında küresel boyuta ulaşan krizin temelini ABD’de mortgage piyasasında yaşanan sorunlar oluşturmaktadır. ABD’de ortaya çıkan ve tüm dünyayı olumsuz etkileyen emlak sektörüne ilişkin sorunların temeli, beş yıl önce bazı finansal kuruluşların kredibilitesi zayıf olan kişilere de mortgage kredisi vermeye başlaması ile atılmış ve finansal kesim üzerine büyük bir risk almıştır.

ABD’deki bankalar, ekonomiyi inşaat sektörü aracılığı ile canlandırmak için, ödeme gücü ve kredibilitesi görece düşük riskli kişi ve kurumlara, subprime mortgage kredileri vererek, yüksek riskli kredilerin boyutunu 1.5 trilyon dolara yükseltmişlerdir.

Bankalar daha sonra daha fazla kredi verebilmek için, bu riskli gruba verilen kredilerden doğan alacaklarını teminat göstererek, emlak tahvilleri çıkarıp bunları piyasadaki benzerlerine göre daha yüksek faizle (riski büyük olduğu için), ağırlıklı olarak riskli yatırımlardan yüksek kârlar elde etmeyi hedefleyen hedge fonlara satmışlardır.

Ayrıca ipotekli gayri menkuller üzerinden, emlak fiyatlarının artan kısmına yeni ipotekler yapılarak, yeni kredilerin alınması reel karşılığı olmayan kredi hacmini

artırmıştır. ABD'deki mortgage piyasasında verilen kredilerin yaklaşık üçte birinin değişken faizli krediler olması da mali piyasaları zor duruma sokmuştur.

Diğer önemli bir husus, kredi alanlara kredi kullanımına ilişkin masraflar ve diğer tüm detaylar hakkında yazılı bir bilgilendirme yapılmaması sonucu ortaya çıkan asimetrik enformasyon, konut satın almanın bir yatırım aracı olarak algılanmasına (konut edinme amacı yerine konut spekülatoörlüğünün geçmesi) ve kredi ödemelerinde beklenmedik sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Demir, vd., 2008 :s.4).

2006 yılında subprime mortgage piyasasında kredi kalitesindeki bozulma FED tarafından gündeme getirilmekle birlikte, kredi piyasasında daralmaya yol açabilecek düzenleyici ve denetleyici müdahalelerden kaçınılmış, sistemdeki sorunlara rağmen konut kredilerine dayalı menkul kıymet ihracına devam edilmiştir.

Yine 2006'da, ABD gayrimenkul piyasasının doöyunluğa ulaşp durgunluk içine girmesi ile konut fiyatlarındaki düşüş ve FED'in son iki yılda sık sık faiz artırımına gitmesi, özellikle değişken faizli kredi alan ve konut fiyatlarındaki artışa güvenenleri zor durumu sokmuştur.

Mortgage kredilerinin geri dönüşündeki aksaklık sonucu bankalar verdikleri kredilerde daraltmaya gidince ev talebi ve fiyatları düşmüştür. Mortgage borçlularının paniöe kapılarak evlerini satmaları ya da ödeme gücölüğü nedeni ile bankaya bırakmaları fiyatları daha da düşürmüştü ve emlak tahvillerinin teminatı olan evler kağıtların nominal değerini karşılayamaz hale gelmişlerdir.

Verilen kredileri tahsil edemeyen bankalar kaynak sıkıntısı içine girmişler ve finansal piyasalarda oluşan güvensizlik sonucu bankaların birbirlerine borç verme konusunda çekingen davranmaları, likidite sorununu doğurarak mali sistemin durmasına yol açmıştır.

Bireysel mortgage kredilerine dayalı menkul kıymetler piyasasında ABD'nin lider olması, 2007 yılı itibari ile konuta dayalı menkul kıymetlerin yüzde 89.2'sinin bu ülkeden ihraç edilmesi ve bu sistem içinde yer alan yeni finansal kurumların (monoline ve hedge fonlar gibi) karmaşık kredi türev ürünlerini kullanmaları, bu ülkede başlayan finansal bir sorunun global finansal piyasalar üzerinde domino etkisi yapmasına neden olmuştur (Demir, vd., 2008: s.8).

2008 yılı Ağustos ve Eylül aylarında gelişmiş ölkelerin Merkez Bankaları, finansal piyasalardaki gerginliöi azaltmak amacıyla piyasalara eşgüdömlü olarak yüklü miktarlarda likidite sağlamışlardır. Alınan önlemlere rağmen söz konusu endişelerin giderilememesi sonucu, 7 Eylül 2008 tarihinde FannieMae ve FreddieMac'in yönetimini Federal Emlak Finansmanı Otoritesi (Federal Housing Finance Agency-FHFA)'nin devralmasıyla finansal kriz yeni bir boyuta ulaşmıştır. 15 Eylül 2008 tarihinde finansal kuruluşlardan Lehman Brothers şirketi iflasını açıklamış, 16 Eylül 2008 tarihinde American International Group (AIG) adlı dünyanın en büyük sigorta şirketinin hisse senetleri yüzde 60 değer kaybetmiş ve ABD Merkez Bankası (FED) tarafından yüksek miktarda mali destek sağlanmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra, FED tarafından mevduat kuruluşlarına sağlanmakta olan kısa dönemli likidite imkanlarından, diğer büyük yatırım şirketlerinin de yararlanma istekleri risk algılamasını artırmış ve dünya genelinde bankalar arası para piyasaları kilitlenerek fonlama maliyetleri yükselmiştir. Sonuç olarak, bu gelişmelerin etkilerinin ABD ekonomisiyle sınırlı kalmaması, finansal krizin küresel ölçekte bir krize dönüşebileceğini göstermiştir (TCMB, 2008).

Küreselleşmiş finansal piyasalar arasındaki sıkı bağlantılar nedeni ile ABD mortgage piyasalarında başlayan ve daha sonra likidite krizine dönüşen bu problem ABD bankalarının borç verme riskini yabancı yatırımcılara aktarması sonucu başta Avrupa olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır.

Böylece, “Avrupa’nın finansal kuruluşlarının da ABD’deki gibi kurtarılması gereği ortaya çıkmış ve buna bağlı olarak küresel piyasalarda sistemik risk artmıştır. Sistemik riskin artması sonucunda gözlenen küresel finansal sistemdeki bozulmanın reel sektöre yansımaları, artan fonlama maliyetleri ve daralan kredi imkanları kanalıyla ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede kredi piyasalarında arz yönlü daralmanın artarak devam etmesi, krizin finansal olmayan sektörleri ve gelişmekte olan ülkeleri daha fazla etkilemesi olasılığını artırmıştır. Gelişmekte olan ülkelerdeki kırılganlıklar bölgeden bölgeye farklılık göstermekle birlikte, küresel krizin olumsuz etkilerinin bankacılık sektörü ve bütçe yapısı sağlam olmayan, kısa vadeli sermaye girişlerinin ağırlıklı olduğu, döviz kurundaki değişimlere duyarlı ekonomilerde kendini daha fazla hissettirebileceği düşünülmektedir” (TCMB, 2008).

Sonuçta bu krizin dünya ekonomisine bu hızla yayılması küreselleşme olgusunun bir sonucudur. Dünya piyasalarındaki teknolojik ilerlemeye bağlı olarak gerçekleştirilen işlem hızındaki artış, aynı hızla dünyanın her yerine krizi de yaymıştır. Küreselleşen ve sınır tanımayan dünya ekonomisi, bu düzenin içinde yer alan kurumlar, finansal spekülasyona dayandırılan büyüme süreci, reel ekonominin işleyişini yok etmiş ve sanayileşme hedefleri artık geri planda kalmıştır.

III. 2009 Yılında Türkiye Ekonomisinin Muhtemel Makro Değişkenleri ve Bütçe Büyüklükleri

2000-2001 yıllarında, yaşanan ekonomik kriz ile önemli bir durgunluk sürecine giren Türkiye ekonomisi, kriz sonrası dönemde uyguladığı sıkı para ve maliye politikaları ile yeniden istikrar ortamını yakalamayı başarmıştır. 2001 yılından bugüne kadar geçen süreçte, Türkiye ekonomisinin makro değişkenleri, finansal yapısı ve özellikle bütçe büyüklüklerinde önemli iyileşmeler sağlanmış ve ekonomi istikrarlı bir büyüme hızını yakalamıştır. Ancak 2008 yılının ikinci yarısında tamamen ABD’de ortaya çıkan ve etkisi Uzakdoğu’ya kadar yayılan küresel krizin, Türkiye ekonomisinde yakalanan bu istikrar ortamını da etkileyeceği beklenmektedir.

Bu noktada önem arz eden konu; Türkiye ekonomisinin hangi konularda küresel ekonomi ile daha çok ilişki içinde bulunduğu ve hangi makroekonomik değişkenlerin daha çok etkileneceğidir. Dünyayı etkisi altına alan bu krizden Türkiye’nin olumsuz etkileneceği konusundaki görüşlerin temel dayanağı, şu anda ekonominin yüksek dış borç yükü ve önemli cari açığa sahip olmasıdır.

2001 krizi sonrası dönemde Türkiye’yi yüksek dış borç ve cari işlemler açığına iten nedenlerden biri, reel kesimin ucuz döviz imkanlarından yararlanarak, dışarıdan ucuz ara malı ithal edip, bu malları dayanıklı tüketim malları haline getirerek, farklı piyasalara satması ve böylece ihracatın ithalata bağımlı bir hale gelmesidir. 2003 sonrası dönemde artan bu ithalat oranı öncelikli olarak ülkeye sıcak paranın çekilmesi ile sağlanmış, daha sonra ise tüm dünyadaki trende de uyan ve soğuk para olarak nitelendirilen, özelleştirme ve gayrimenkul satışından elde edilen gelirlerle karşılanmıştır. Ayrıca, özel sektör bu ithalatı finanse edebilmek için dünyadaki

finansal genişleme, bol likidite ve ucuz kredi imkanlarından yararlanarak doğrudan borçlanmaya gitmiştir (Yeldan, 2008a).

Küresel likidite krizi, kredi imkanlarını daraltıp döviz fiyatlarını yükselteceği için, en çok bu krizden ithalata dayalı ihracat yapan reel kesim etkilenecektir. Türkiye küresel finans piyasalarında net borçlanıcı durumdadır ve biriktirilen dış borç tutarının neredeyse tamamı özel sektör borçlarına aittir. Dolayısıyla, küresel finans piyasalarındaki daralmanın Türkiye’de öncelikle, yüksek ölçüde dış borç biriktirmiş olan ve dış borçlarını çevirmek zorunda bulunan finans dışı reel şirket kesimini etkilemesi beklenmelidir. Bilançolarında yüksek oranlı döviz borcu bulunan şirketlerin, yükselen kredi maliyetleri ve döviz kurundaki pahalılaşmadan olumsuz etkileneceği açıktır (Yeldan, 2008b).

2008’in yeni küresel koşulları, ucuz kredinin olası kıldığı, ucuz döviz ve ucuz ithalata dayalı büyüme modelinin artık mümkün olamayacağını göstermektedir. Zaten dünya genelinde de küresel ölçekte makro ekonomik büyümenin yavaşlaması ile birlikte büyük finansal kuruluşların iflasın eşiğine gelmesi veya iflas etmesi, kredi riskinin artmasına, banka bilançolarının bozulmasına ve hisse senetlerinin değerlerinin de hızla düşmesine neden olmuştur (TCMB, 2008). Türkiye’de de benzer şekilde önümüzdeki dönemde ihracat rakamları düşecek, bankacılık krizi olarak görülme de bankaların kredi imkanları daralacak, üretimdeki gerileme ve işsizlikteki artışa bağlı olarak durgunluk artacak, büyüme hızı düşecek, orta ölçekteki bir çok işletme kapanmak zorunda kalacaktır.

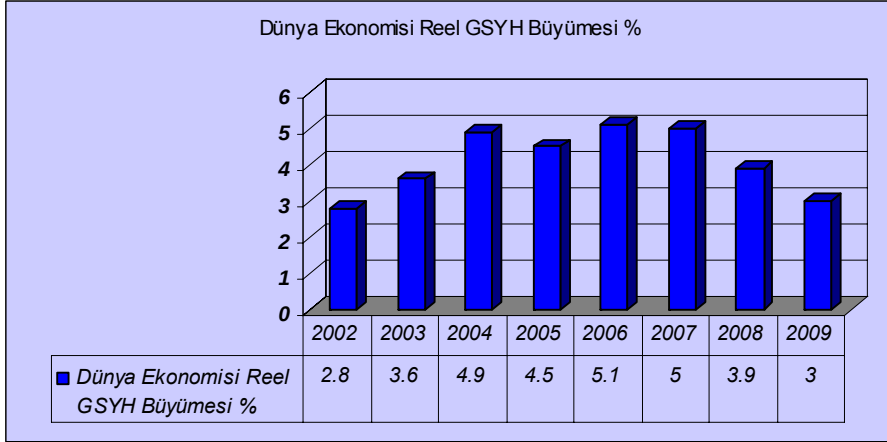
Küresel kriz ortamında 2009 yılına ilişkin değişkenlerin değerlendirildiğinde akla gelen en önemli sorunlar; ekonomideki belli başlı makroekonomik göstergelerin ne olacağı, yüksek dış borçluluk ve cari açıkla durgunluğun hangi boyuta ulaşacağı ve reel kesim önemli ölçüde daralırken, devletin yeni bütçesini hangi kaynaklara dayandırarak idame ettireceğidir.

Bu çalışmada söz konusu sorunlar rakamsal verilere dayandırılarak ele alınacak ve çözüm önerileri getirilecektir.

A. Ekonomideki Büyüme Hızı Ne Olacak?

2008 yılında gerçekleşen düşük büyüme oranı, aslında 2007 yılından beri dünya ekonomisinde yaşanan daralma ve 2008 yılının ikinci yarısında ABD’de başlayan ve dünyayı etkisi altına alan krize bağlanabilir.

2007 yılının dördüncü çeyreğinde, finansal sektörde yaşanan sorunlara bağlı olarak global büyüme önemli ölçüde azalmıştır. Finansal sektörde yaşanan sorunların reel sektöre de yansması ile 2008 yılında dünya ekonomisi tamamen yavaşlamıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde görülen yavaşlama gelişmekte olan ülkelerin büyüme hızlarında da bir miktar düşüşe neden olmuştur.

Kaynak: World Economic Outlook, Ekim 2008

Grafik 1: Dünya Ekonomisi Reel GSYH Büyümesi (%)

ABD finans piyasalarındaki sıkıntılar ve banka bilançolarındaki zararlar, global varlık piyasalarındaki keskin satış eğilimi ile birlikte dünya ekonomisinde yükselen bir belirsizlik oluşturmıştır. 2007 yılının son çeyreğinde ABD’de ekonomik büyüme gözle görülür biçimde yavaşlamış, böylece üretim gerilemiş, istihdam ve tüketimde zayıflama yaşanmıştır. Büyüme ayrıca Batı Avrupa’da da yavaşlamış ve güven göstergeleri genel olarak düşmüştür.

IMF’nin revize edilmiş tahmini verilerine göre, dünya ekonomisinin büyüme oranının 2008 için yüzde 3,9, 2009 yılı için yüzde 3,0 olması beklenmektedir. Avrupa ekonomileri için büyüme öngörülerinde de aşağı doğru bir eğilim söz konusudur ve 2008 yılında 1,2’lik, 2009 yılı için daha karamsar bir tablo ile yüzde 0,5’lik bir büyüme hızı tahmini yapılmıştır (IMF, 2008).

Tablo 1: Dünya Ekonomisinde Büyüme Hızları (Yıllık Yüzde Değişim)

	2007	2008 *	2009 *	2008				2009			
				I	II	III*	IV*	I*	II*	III*	IV*
Dünya**	5,0	3,9	3,0	-	-	-	-	-	-	-	-
ABD***	2,0	1,8	0,0	2,5	2,2	1,2	1,3	1,3	1,0	1,4	2,1
Euro Bölgesi***	2,6	1,2	0,5	2,1	1,4	0,8	0,7	0,2	0,7	1,1	1,3
İngiltere***	3,0	1,1	-0,2	2,3	1,4	0,8	0,1	-0,1	0,2	0,8	1,4
Japonya***	2,0	0,7	0,5	1,2	1,0	0,9	0,5	0,0	0,8	1,0	1,3
Çin****	11,9	9,7	9,3	10,6	10,4	-	-	-	-	-	-
Almanya***	2,5	1,7	0,3	2,6	1,7	1,2	0,9	-0,1	0,7	1,0	1,3
Fransa***	2,1	0,9	0,5	2,0	1,1	0,5	0,4	0,2	0,8	1,2	1,4
İtalya***	1,4	0,0	0,0	0,3	-0,1	-0,2	0,3	-0,1	0,4	0,6	0,7

*Tahmin.

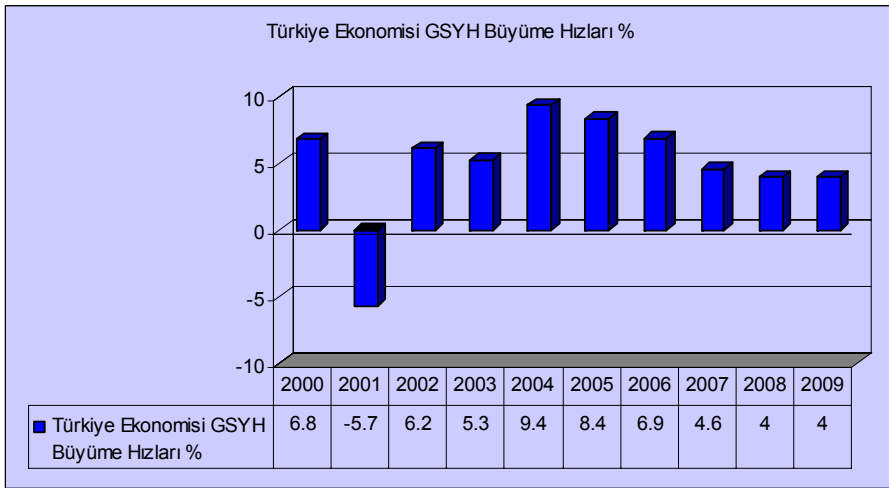
Kaynak: ** IMF World Economic Outlook, *** Consensus Forecasts, ****Economic Intelligence Unit.

ABD ekonomisinin 2008 yılı ikinci çeyreğinde yüzde 2,2 oranında büyüdüğü görülmekte, ancak 2008 yılı üçüncü çeyreğinde büyüme hızının yavaşlayarak yüzde 1,2’ye düşeceği tahmin edilmektedir. ABD ekonomisinin 2008 yılındaki büyüme oranına ilişkin tahminlerin değişmediği, bununla birlikte 2009 yılı için önceki tahmin olan yüzde 1,4’ün keskin bir düşüşle yüzde 0’a gerileyeceği öngörülmektedir (IMF, 2008). Avrupa bölgesindeki pek çok gelişmiş ülkede büyüme hızlarının

önemli ölçüde düşeceği beklenmektedir. 2007 yılında yüzde 11,9 büyüme hızına sahip olan Çin'in ise küresel krizden az da olsa etkilenecek, büyüme oranının yüzde 9,3 seviyesine gerileyeceği tahmin edilmektedir.

Dünya Bankasının "Küresel Ekonomik Görünümler 2009: Emtia Piyasaları Dönüm Noktasında" adlı raporunda ise, bu yıl yüzde 2,5 olması beklenen küresel ekonomik büyümenin 2009'da yüzde 0,9'a gerileyeceği, 2010 yılında ise küresel ekonomik büyümenin yüzde 3 olacağı öngörülmüştür. Raporda, ABD'nin bu yıl yüzde 1,4 olması beklenen ekonomik büyümesinin gelecek yıl yüzde 0,5 olacağı, Çin ve Hindistan'ın ekonomik büyümelerinin küresel ekonomik kriz yüzünden olumsuz etkileneceği ve Çin'in geçen yıl yüzde 11,9 olan ekonomik büyümesi 2008'de yüzde 9,4'e ve 2009'da yüzde 7,5'e gerileyeceği belirtilmiştir.

Türkiye ekonomisi ise 2000-2001 krizlerinin ardından uygulanan makro ekonomik politikalar ve yapısal reformlarla birlikte istikrar ortamına yeniden kavuşmuştur. 2002-2007 yılları arasındaki dönemde büyüme ortalama yüzde 6,8 olarak gerçekleşmiştir.

Kaynak: DPT, TÜİK, 2008 yılı Gerçekleşme Tahmini, 2009 Program

Grafik 2: Türkiye Ekonomisi GSYH Büyüme Hızları (%)

2007 yılından itibaren ekonomide kısmi bir yavaşlama başlamıştır. Büyüme hızı önceki yıllara göre düşme eğilimine girmiş ve yıl sonunda 4,6 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik büyüme hızında yaşanan yavaşlamada genel olarak, küresel piyasalardaki dalgalanmalar, seçimlere ilişkin belirsizlikler, mevsim normallerinin üzerindeki sıcaklığa bağlı olarak yaşanan kuraklık, Türk Lirasının değerlenmesi, önceki yıllara göre verimlilik hızındaki yavaşlama ve rekabet gücünün azalması etkili olmuştur (Maliye Bakanlığı, 2008a).

2007 yılında tarım kesiminde yaşanan duraklama nedeni ile ekonomiye en fazla katkısı sırasıyla imalat sanayi, ulaştırma-haberleşme ve mali aracı kuruluşlar yapmıştır.

Tablo 2: Türkiye Ekonomisinde GSYH Büyüme Hızları

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Milyon YTL		Büyüme Hızları %			
Yıllar	Cari Fiyatlarla	GSYH	Tarım	Sanayi	Hizmetler
2002	350.476	6.2	8.8	2.7	10.1
2003	454.781	5.3	-2	7.8	5.7
2004	559.033	9.4	2.8	11.3	9.8
2005	648.932	8.4	7.2	8.6	8.5
2006	758.391	6.9	1.4	8.3	7.2
2007	853.636	4.6	-6.9	5.8	6
2008*	994.315	4	4.9	3.9	4
2009**	1.111.438	4	3.6	3.9	4.2

Kaynak: DPT, * Gerçekleşme Tahmini, ** Program

2008 yılı ikinci döneme ilişkin hesaplanan GSYH büyüme değeri sabit fiyatlarla yüzde 1,9 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılının ilk altı ayına göre yüzde 4,2 büyüme sağlanırken yıl sonu itibari ile yüzde 4'lük bir öngörü yapılmıştır.

Tablo 2'den de görüldüğü üzere tarım sektöründe yaşanan dalgalanmayı dikkate almazsak, sanayi ve hizmetler sektörüne ilişkin büyüme hızlarında bir yavaşlama sürecine girilmiştir. Bu nedenle, 2009 yılında gerçekleşecek olan rakamların, program tahminlerinin daha altında olacağı beklenmektedir.

Dünya Bankasının hazırladığı raporda da, Türkiye'nin 2008'de yüzde 3 ve 2009 yılında ise yüzde 1,7 büyüyeceği, 2010 yılında ise 2007 yılındaki büyüme oranını geçerek yüzde 4,9 büyüyeceği tahmin edilmiştir.

Ekonomideki itici gücün aslında sanayi sektörü olduğu düşünülürse, son yıllarda sanayi sektöründe yaşanan daralma büyüme hızını da yavaşlatmıştır. Bu durum gelecek dönem büyüme hızlarında daha büyük sorunların yaşanacağını göstermektedir. Çünkü tüm dünya gibi Türkiye ekonomisi de küresel finansal krizden etkilenecektir. Dünya ekonomisinde ticaretin yavaşlaması ihracata dayalı sektörlerin iş kapasitesini azaltacaktır. İç piyasadaki tüketimdeki yavaşlama da aynı şekilde üretici kesimin yatırım kararlarını azaltacak ve reel kesim daralacaktır. Finansal kesim de yapısal olarak iyi durumda olsa da ekonomik daralmadan etkilenecektir. Bu koşullarda Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı ve bu dönemi daha da zorlaştıran asıl konu; cari açığın büyüklüğü, yüksek dış borçlar ve yüksek oranlı işsizlik problemleridir. Türkiye 2007 yılına kadar yüksek büyüme hızını cari açıkla ya da ithalata dayalı üretimle sağlamıştır. Büyümenin hız kesmesi ile ithalat ve cari açık azalacaktır. Ancak büyümenin yavaşlaması yeni yatırım yapılmasını da engelleyeceği için işsizlik sorununu artıracaktır. Bu koşullarda ekonominin genel dengesini olumlu gösteren itici güç kamu kesimi göstergelerindeki istikrardır.

B. Ekonomideki Dış Borçlar Sorun Yaratır mı?

2000'li yılların başında ekonomik gelişme ve büyümenin önünde büyük bir engel olarak gözüken borç yükü, son beş, altı yıl içinde önemli oranda düşürülmüştür. 2001 yılında kamu kesiminin net borç stokunun GSYH'ya oranı yüzde 61,4 iken bu oran 2007 yılında 29,1'e gerilemiştir (Hazine Müsteşarlığı,

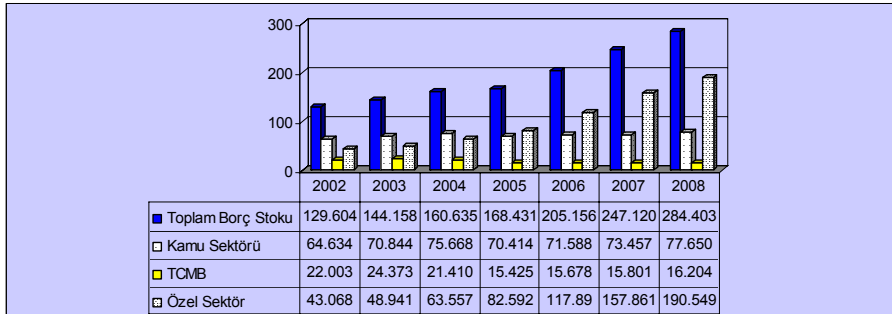
2008). Bu süreçte, mali disiplin ile birlikte yakalanan hızlı büyüme performansı, kamu borçlarının çevrilme sorununu ortadan kaldırmış, kamu finansman gereğini negatife dönüştürmüştür.

Ancak 2008 yılında borçlanma maliyetlerinde dalgalı bir seyir görülmüş ve Devlet İç Borçlanma Senetlerinin (DİBS) faiz oranı, 2007 yılı sonunda yüzde 16,2 iken bu oran iç belirsizlikler ve dış piyasalardaki dalgalanmalar nedeni ile 2008 Haziran ayında yüzde 21,54 seviyesine yükselmiştir. DİBS faiz oranlarındaki bu yükseliş bütçe üzerinde borçlanma maliyetlerinin yükünün arttığını göstermektedir.

Ancak küresel finansal kriz sürecinde en çok tartışılan konu, bu krize özel kesimin yüksek dış borçluluk oranı ile girmesi olmuştur. Türkiye ekonomisinin ana kırılma noktası olarak değerlendirilen başında özel sektörün dış borçlanması olduğunu pek çok iktisatçı gündeme getirmiştir.

Bu nedenle 2009 yılında, küresel finans piyasalarındaki daralmanın Türkiye’de öncelikle yüksek ölçüde dış borç biriktirmiş olan ve dış borçlarını çevirmek zorunda bulunan finans dışı reel şirket kesimini etkilemesi beklenmektedir. Bilançolarında yüksek oranlı döviz borcu bulunan şirketlerin yükselen kredi maliyetleri ve döviz kurundaki pahalılaşmadan olumsuz etkileneceği açıktır. Ayrıca bu sürecin, ulusal üretimde gerileme ve artan işsizlik ile birlikte, uzun süreli bir durgunluk yaratacağı da öngörülmektedir.

Toplam dış borç stoku; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, tüm kamu sektörü kurum ve kuruluşları ile özel sektör kapsamındaki tüm şirket ve şahısların yurtdışı yerleşiklerden sağlamış oldukları kredilerden doğan yükümlülükler ile yurtdışı piyasalarda ihraç ettikleri tahvillerden doğan yükümlülüklerin toplamından oluşmaktadır. Türkiye’nin toplam dış borç stoku 2007 yılı sonu itibari ile 2002 yılına göre dolar bazında yaklaşık 118 milyar dolar artarak 247,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Kamu Borç Yönetimi Raporu, 2008 Kasım

** 2008 yılı için Haziran verileri kullanılmıştır*

Grafik 3: Dış Borç Stokunun Borçlulara Göre Dağılımı (Milyon Dolar)

2002 yılında kamu kesiminin dış borçları, özel sektörün dış borçlarından fazla iken 2008 yılının ikinci çeyreğinde dış borçlar içinde özel sektör dış borçlarının payı yüzde 67’ye çıkmıştır. Özel sektörün borçlarının 47,8 milyar dolarlık kısmı kısa vadeli, 142,7 milyar dolarlık kısmı ise uzun vadeli borçlardandır. Bu dönemde hızla yükselen iç kredi faizleri, ucuzlayan döviz ve dış borçlanmayı kolaylaştıran liberal

politikalar özel sektörün dış borçlarını artırmıştır. Küresel kriz süreci ile birlikte daralan uluslararası kredi koşulları ve kendi sorunları ile uğraşan yabancı bankalar yeni borçlanma olanaklarını azaltacaktır (Boratav, 2008). Aynı zamanda vadesi gelen kredilerin anaparası istenecek ve yükselen döviz kurları ile reel kesimde yer alan pek çok şirket krizden daha fazla etkilenecektir. Özel sektörün dış borçları açısından sevindirici bir durum; kısa vadeli borçların, toplam özel borçlar arasındaki payının yüzde 25 civarında olmasıdır. Ancak kısa vadeli kredilerin rezervlerle ödenebilecek olması ve bu tür borçların rezervlere oranının yüzde 70'leri geçmesi başka bir tehlikeye işaret etmektedir.

Döviz kurlarındaki yükseliş reel sektörün dış borcunu artıracaktır. Ayrıca özel sektör dış borç ödemelerinin önemli bir kısmının 2009 yılında olması Türkiye açısından riski artıran önemli bir etkidir.

Diğer yandan, Devlet 2009 yılında önümüzdeki 6 yılın en yüksek dış borç ödemesini yapacaktır. Hazine'nin 2009 yılı Bütçe Gerekçesi'nde yer alan projeksiyonlarına göre, Merkezi Yönetim Dış Borç ödemeleri kapsamında, yeni yılda 7 milyar 525 milyon doları ana para, 4 milyar 63 milyon doları da faiz olmak üzere, toplam 11 milyar 588 milyon dolar dış borç ödemesi yapılacaktır. Bu da 2009 yılını ayrıca zorlaştıran durumlardan biri olarak gösterilebilir.

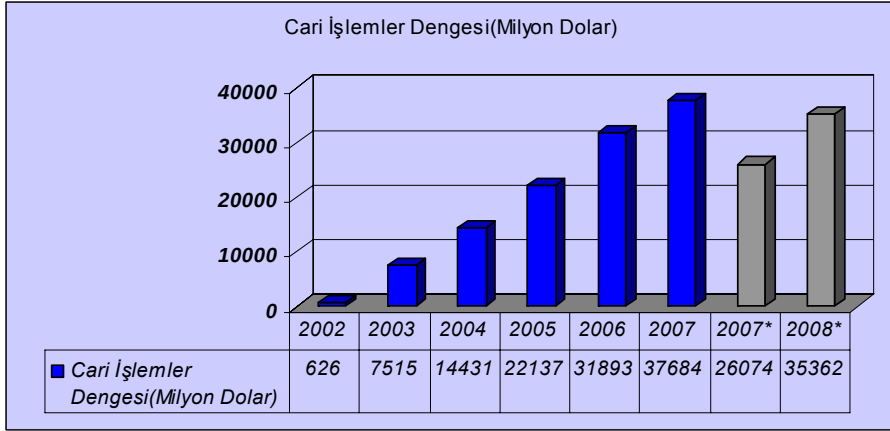
C. Cari İşlemler Açıkları Ne Olacak?

Dünya piyasalarındaki bol likidite olanaklarından yararlanarak yüksek reel faizler vermek suretiyle ülkeye çekilen sıcak para ve önemli ölçüde özelleştirme gelirleri ile finanse edilen cari açık yeni dönemde Türkiye için önemli bir sorun olarak görülmektedir.

Ekonomide oluşan yüksek cari açığın en önemli nedenleri; yüksek büyüme oranları, iç tasarruf açığı ve ulusal paranın aşırı değerli olmasıdır. Türkiye'de büyüme, yatırım mali, teknoloji, hammadde ve aramalı ithalatını arttırdığı için büyüme ile cari açık arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır (Korkmaz, 2005: ss.52-55).

Türkiye gibi Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ) bir kısır döngü içindedir. Bu ülkelerde üretim düzeyi (dolayısıyla milli gelir) düşük ve nüfus artış oranı yüksek olduğundan kişi başına gelir düşüktür. Kişi başına gelirin düşük olması tasarruf oranının düşük olmasına, buna bağlı olarak da yatırımların yetersiz düzeyde kalmasına yol açmaktadır. Yeterli sermaye birikiminin olmaması bir sonraki dönemde milli gelir düzeyinin yine düşük kalmasına ve söz konusu ülkelerin bu kısır döngüyü kırmalarını sağlayacak büyüme hızını tutturamamalarına yol açmaktadır.

Türkiye'de iç tasarruf açığının (toplam yatırımlarla yurtiçi tasarruflar arasındaki fark) GSMH'ya oranı 2000'li yıllara kadar artmakla birlikte 2001 krizinden sonra azalmıştır. Çünkü 2001 yılından sonra tasarruf açığı, yabancı sermaye ve dış borçlanma ile karşılanmıştır. Artan cari açıklarda, ülkeye teknoloji getirerek verimliliği artıran ve istihdam yaratan uzun vadeli doğrudan yabancı yatırım sermayesi yerine, kısa vadeli sıcak para, dış borçlanma ve özelleştirme nedeniyle ülkeye gelen sermaye ile finanse edilmiştir.

Kaynak: TCMB, 2007* Eylül, 2008* Eylül

Grafik 4: Cari İşlemler Dengesi (Milyon Dolar)

Merkez Bankası'nın yaptığı belirlemelere göre, 2003 yılından bu yana süren, yoğun sıcak para girişinin reel kurları düşürmesi, bunun da ithalatı ucuzlatarak hızla artırması sonucu, hızlı büyüme ve yüksek cari açık birbirinin neden ve sonucu haline gelmiştir. İthalata dayalı büyüme modelinin damgasını vurduğu bu dönemde, büyüme giderek daha fazla cari açık vermeyi gerekli kılmıştır (Grafik 4).

Son beş yılda büyümek için giderek daha çok ithalat yapmak ve cari açık vermek zorunda kalan Türkiye ekonomisinde, cari açık-milli gelir artışı dengesinde 2008'de gelinen aşama, ithalata dayalı büyüme modelinin sürdürülebilirliği tartışmasını da gündeme getirmiştir (ANKA, 2008).

Ayrıca yapılan ithalatın kompozisyonu da sağlıklı bir yapıya sahip değildir. Şöyle ki; hammadde, aramaları ve tüketim malları yurt içinde üretilmek yerine, düşük kur nedeniyle dışarıdan ithal edilmiş buna karşılık yatırım malları ithalatı yeterli düzeyde büyümemiş, ancak toplam ithalatımız artmıştır.

Önümüzdeki dönemde, petrol fiyatlarındaki düşüş, döviz kurlarındaki artış, reel kesimdeki daralmaya ve ihracatın azalmasına bağlı olarak ithalat rakamlarında önemli bir azalma söz konusu olacaktır.

İhracat açısından baktığımızda ise, Türkiye'nin toplam ihracatının yüzde 55,8'inin gerçekleştirdiği Avrupa Birliği (AB) pazarlarında yaşanan daralma Ekim ayından başlamak üzere ihracat rakamlarımızın düşmesine yol açmıştır. İhracatı düşüren en önemli kalem otomotiv sektörü iken, bunu sırası ile hazır giyim ve konfeksiyon elektrik-elektronik, demir-çelik ve kimyevi maddeler ihracatı izlemiştir. İhracat rakamlarındaki düşüşün nedenlerinden birisi de Doların son bir yılda Avro karşısında yüzde 14,5 değer kazanmasıdır. Yapılan ihracatın önemli bir kısmı AB'ye yapılırken dış ticaret rakamlarının dolar ile takip edilmesi Dolar-Avro paritesindeki dolar lehine değişimin ihracat rakamlarını düşürmesine yol açmıştır. 2009 yılında bir yandan artan döviz kuru, diğer yandan da küresel durgunluk nedeniyle ihracat çelişkili bir durum yaşayacaktır. Artan döviz kurunun ihracata katkısının yanında, küresel durgunluk nedeni ile ihracatta bir azalma beklenmektedir.

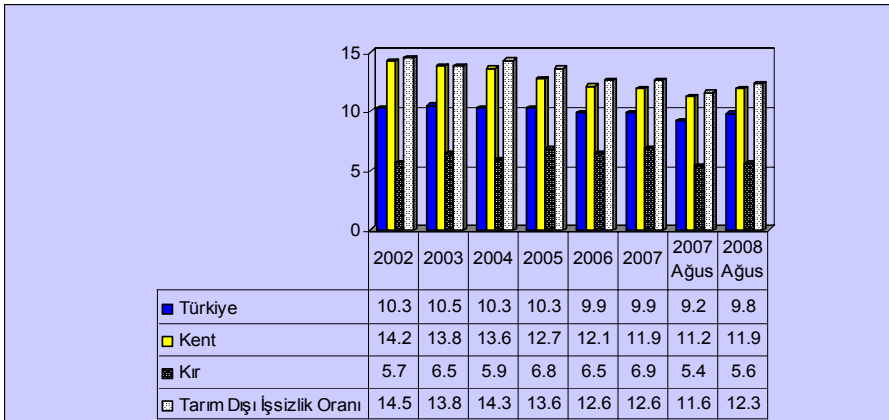
DPT raporuna göre, ekonominin en kırılgan noktası olarak görülen cari işlemler açığının 2008 yılı sonunda 51.508 milyar Dolar, 2009 yılı sonunda ise 50.415 milyar Dolar olarak gerçekleşmesi öngörülmüştür. 2008 ve 2009 yılında cari işlemler açığının GSYH'ya oranı yüzde 6,4 olarak beklenmekte, ihracat 2009 yılında bavul ticareti dahil 155.02 milyar Dolar, bavul ticareti hariç 149 milyar Dolar olarak tahmin edilmiştir.

Sonuçta iç piyasadaki daralmaya bağlı olarak ithalatın azalması, dış piyasadaki durgunluğa bağlı olarak ihracatın azalması, cari işlemler dengesinin artış yönünü değiştirecektir. 2009 yılında iç piyasalardaki durgunlukla birlikte cari işlemler açıkları da azalacaktır. Ancak devam edecek en önemli sorun var olan cari açıkların finansmanında ortaya çıkacak olan zorluklardır. Türkiye gibi yüksek cari açığı bulunan ve yabancı kaynak girişine ihtiyaç duyan ülkelerin problemleri 2009 yılında daha da büyüyecektir.

D. İşsizlik Oranı Artacak mı?

Türkiye Ekonomisi 2001 krizi sonrasında istihdamda önemli bir daralma ve artan işsizlikle karşı karşıya gelmiştir. 2002-2007 yıllarına bakıldığında yıllık ortalama GSYH artış oranı yüzde 6,9 iken, ortalama işsizlik oranı yüzde 10,2 olarak gerçekleşmiştir.

TÜİK'in hanehalkı işgücü araştırması sonuçlarına göre, 2008 yılı Şubat ayında, kurumsal olmayan sivil nüfus 69 milyon 372 bin kişidir. Bu nüfusun 49 milyon 672 bini 15 yaş ve üzerinde iken, 22 milyon 804 bin kişi işgücü kapsamındadır. İşgücünün 20 milyon 162 bin kişilik kısmı istihdam edilmektedir. Dolayısıyla ülkemizde, işgücüne katılma oranı yüzde 45,9, istihdam oranı yüzde 40,6 ve işsizlik oranı yüzde 11,6'dır (Merkez Bankası, 2008).

Kaynak: Tük

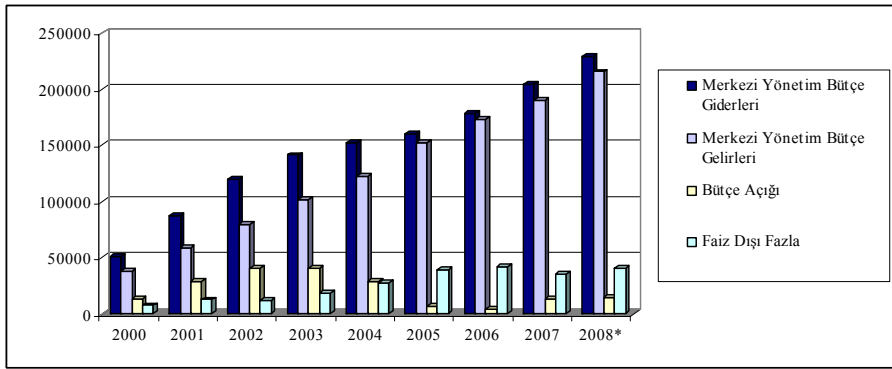
Grafik 5: Türkiye Ekonomisinde İşsizlik Oranı (%)

Türkiye ekonomisinde işsizlik rakamları azaltılmaya çalışılırken, küresel kriz sürecinin işsizlik rakamlarını arttıracığı düşünülmektedir. Kriz sürecinin henüz başlamadığı Ağustos ayında bile işsizlik oranı 9,8'e yükselmiştir. Reel kesimdeki daralma ve yatırımların azalması özel sektörde bir çok alanda özellikle otomotiv sektöründeki işsizlik seviyesini artıracaktır. Sadece Türkiye'de değil dünya

genelinde işsizlik büyük bir sorun olarak yaşanmaktadır. OECD 2009 yılına ilişkin beklentilerini değiştirerek işsizlik oranını yüzde 6,9'a yükseltmiştir. Küresel krizin etkisi ile Avrupa ve ABD'de ciddi boyutta işsizlik sorunu yaşanmaktadır. Türkiye içinde 2009 yılına ilişkin işsizlik oranı beklentileri yüzde 10,4'e çıkarılmıştır.

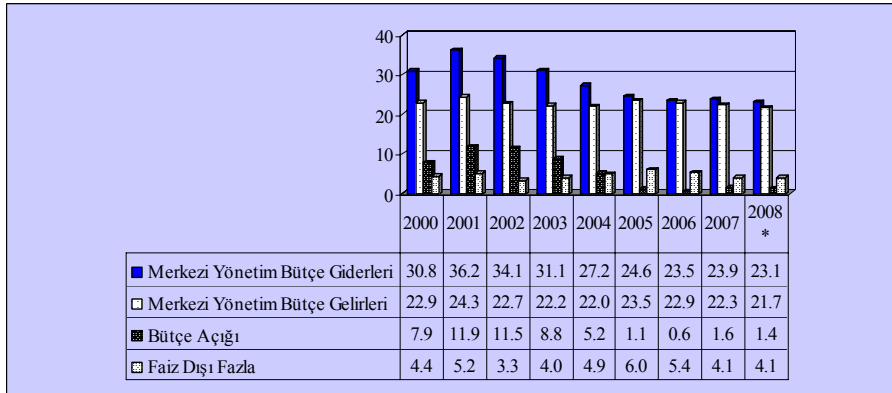
E. 2009 Bütçe Büyüklüklerindeki Beklentiler Nelerdir?

2000-2001 krizine yüksek kamu açıkları ile giren Türkiye ekonomisi, kriz sonrası süreçte uyguladığı sıkı maliye politikası ve mali disiplin anlayışı ile kamu açıklarını önemli ölçüde düşürmüş kamu borçlanma gereğini azaltmış, buna bağlı olarak bütçe üzerindeki faiz yükü giderek azalmıştır. Ayrıca 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu uyarınca 2006 yılından itibaren konsolide bütçe uygulamasından uluslararası standartlarla uyumlu ve daha geniş kapsamlı olan merkezi yönetim bütçe uygulamasına geçilmiştir.

Kaynak: TC. Maliye Bakanlığı, Bütçe Gerekçesi 2009, * Gerçekleşme tahmini

Grafik 6: 2000-2008 yılları Bütçe Büyüklükleri (Milyon YTL)

Kaynak: TC. Maliye Bakanlığı, Bütçe Gerekçesi 2009, * Gerçekleşme tahmini

Grafik 7: 2000-2008 Yılları Bütçe Büyüklüklerinin GSYH'ya oranı

Kamu maliyesinin performans değerlendirmesinde iki kriter dikkate alınmaktadır. Bunlardan bir tanesi bütçe açıklarının GSYH'ya oranı diğeri ise faiz dışı fazlanın gelişimidir.

2001 yılında 11,9 olan bütçe açıkları GSYH oranı, 2007 yılında 1,6 olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılında çok fazla düşen faiz dışı fazla GSYH oranının ise izleyen yıllarda artış eğilimine girdiği 2007 yılında ise tekrar yüzde 4 seviyelerine düştüğü görülmektedir.

Türkiye ekonomisinde bu süreçte, mali anlamda yaşanan en önemli gelişmelerden biri bütçe giderlerinin GSYH içindeki payının yüzde 23,3 seviyesine düşmesidir. Bütçe gelirlerine baktığımızda da vergi oranlarındaki indirimlere rağmen vergi gelirlerinde önemli bir düşüş olmadığı ve ortalama yüzde 22'lik pay ile aynı seviyelerde gelir sağlandığı görülmektedir.

Son yedi yıl içinde maliye alanında gelinen nokta, ekonomiyi oldukça rahatlatmış ve güveni artırmıştır. Ancak küresel kriz süreci içinde 2009 yılına ilişkin bütçe büyüklüklerindeki beklentilerin ne olacağı ve devletin nasıl bir maliye politikası izleyeceği büyük önem arz etmektedir.

2009-2011 yıllarına ilişkin temel ekonomik büyüklükleri içeren Orta Vadeli Mali Plan, Maliye Bakanlığınca hazırlanarak Yüksek Denetleme Kurulu tarafından karara bağlanmış ve ilgili döneme ilişkin bütçe büyüklükleri hedefleri belirlenerek kamuoyuna duyurulmuştur.

Ekonomi yönetimi orta vadeli mali plan ile, kriz ortamında mali disipline sıkı sıkıya bağlı kalınması kararını almıştır. 2009 yılı Orta Vadeli Mali Plana göre hazırlanan, Merkezi Yönetim Bütçe tahminlerine göre, bütçe açığı 15 milyar 548 milyon TL, faiz dışı fazla ise 41 milyar 202 milyon TL olarak belirlenmiş, bu çerçevede bütçe açığının ve faiz dışı fazlanın GSYH'ya oranı sırası ile yüzde 1,4 ve yüzde 3,7 olması öngörülmüştür (Maliye Bakanlığı, 2008b: s. 53). 2009 yılı merkezi yönetim bütçe giderleri 259.140 milyon TL olarak belirlenmiştir. Bu verilere göre bütçe giderlerinin GSYH'ya oranının, yüzde 23,4 olarak gerçekleşeceği hedeflenmiştir. 2009 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri ise 243.592 milyon TL olarak belirlenmiştir. Bu verilere göre bütçe gelirlerinin GSYH'ya oranının, yüzde 22 olarak gerçekleşeceği hedeflenmiştir.

Ancak yılın son çeyreğinde artan küresel finansal krizin baskıları sonucunda, 2009-2011 yıllarını kapsayan 2009 bütçesinde değişikliğe gidilmiştir. Büyüme oranı bir puan indirilmiş, mali disiplini artırmak amacıyla 2009 bütçe açığı azaltılmış ve faiz dışı fazla da artırılmıştır. Uluslararası Para Fonu ile ikili görüşmelerin ardından büyüme hedefi yüzde 5'den yüzde 4'e indirilirken, bütçe gider ve gelirinde artış öngörülmüştür. Düzenlemeler sonucunda Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri 262.110 Milyon TL'ye, öngörülen bütçenin geliri de 248.759 milyon TL'ye çıkarılmıştır. Ayrıca 2008 merkezi yönetim bütçe başlangıç hedeflerine göre bütçe ödeneği de yüzde 17,7 artırılırken, bütçe gelir hedefi yüzde 21,2 büyütülmüştür.

Böylece küresel kriz ve ekonomik daralmanın etkisiyle hedef büyüme rakamı bir puan azaltılırken, mali disiplini korumak amacıyla rakamsal büyümeye karşın bütçe açığını azaltmaya ve faiz dışı fazlayı artırmaya yönelik bir düzenlemeye gidilmiştir.

2009 yılında genel bütçe gelirlerinin (yüzde 90'ı,) 220.602.9 milyon TL'lik bölümünün vergi yoluyla tahsil edilmesi hedeflenmektedir. Teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinin 7 milyar 383 milyon, bağış ve yardımlar ile özel gelirlerin 944 milyon, faiz, pay ve cezaların 21 milyar 173 milyon, sermaye gelirlerinin 13 milyar 141.3 milyon TL olması öngörülmüştür.

2009 yılında öngörülen vergi gelirlerinin, 69 milyar 209.6 milyon TL'si gelir ve kazanç üzerinden, 4 milyar 895.3 milyonu da mülkiyet üzerinden olmak üzere

toplam 74 milyar 104.9 milyon TL'lik bölümünü dolaysız vergiler oluşturmaktadır. Dahilde alınan mal ve hizmet vergileri, dış ticaret ve işlemlerinden alınan vergiler ile damga vergisi, harçlar gibi dolaylı vergi kalemlerinden beklenen tahsilat ise 146 milyar 435.9 milyon TL'dir. Böylece 2009 yılında da toplam vergi gelirlerinin yüzde 66,5'i dolaylı vergilere bağlanmıştır.

Dünya genelinde yaşanan gidişat ve Türkiye'ye etkileri dikkate alındığında, tüm ülkeleri etkisi altına alan küresel finansal kriz, 2009 yılı Merkezi Yönetim Bütçesi'ni de etkileyecektir. 2009 bütçe büyüklükleri için ve ekonomideki diğer değişkenlerin desteklenmesi için bütçe büyüklüklerinde bir revizyona gidilmiştir. Ancak ekonomik büyüme oranının yüzde 4'ün altında çıkması ve reel kesimdeki daralma ve tüketim eğilimindeki azalmaya bağlı olarak vergi gelirlerinin düşmesi, bütçe açıklarını tahminlerin daha üstüne çıkaracaktır.

Türkiye'de elde edilen Gelir Vergisinin büyük bir bölümü stopaj gelirlerinden sağlanmaktadır. Bu süreçte işsizliğin artması bu gelir kalemini daraltacaktır. Reel kesim daraldığı için zaten ortalama yüzde 8'lik paya sahip olan Kurumlar Vergisi de azalacaktır. Böylece devlet yeniden dolaysız vergilere yüklenecektir, son bütçe tahminleri de bunu doğrulamaktadır. Ancak işsiz kalan ve daralma yaşayan ekonomide tüketim eğilimi de azalacaktır.

Ekonominin genel dengesi içersinde tek olumlu gözükene, böyle bir krize düşük bütçe açıkları ile girmek ekonomide daha az sorun yaşanmasını sağlayacaktır.

IV. Sonuç ve Öneriler

ABD'deki mortgage piyasasındaki risklerin artması ile başlayan ve menkul kıymetler yolu ile tüm dünyaya yayılan global krizin etkilerini, yüksek cari açığı bulunan ve yabancı kaynak girişine ihtiyaç duyan ülkeler şüphesiz daha derinden yaşayacaklardır.

Türkiye 2001 krizi sonrasında uygulanan politikalar ve dünyadaki uygun ortamdan da yararlanarak, yüksek faiz düşük kur politikası ile büyüyen dış açığını finanse edebilmiştir.

Ancak 2009 yılı Türkiye açısından, büyüme hızında düşüş, işsizlik oranında da artışlar beklenmektedir. Merkez Bankası 2008 yılı Ekim ayı enflasyon raporunda, Türkiye'deki üretim kapasitesini artıran temel itici gücün yatırımlar olduğu vurgulanmıştır. Reel sektördeki yatırım kararlarının ertelenmesi ve yatırımların durma noktasına gelmesi üretim kapasitesini, buna bağlı olarak büyüme oranlarını düşürecektir. Ayrıca üretim kapasitesindeki daralma reel kesimin istihdam olanaklarını da daraltacak ve işten çıkarmalar artacaktır.

Diğer yandan büyümenin yavaşlaması ve petrol fiyatlarındaki gerileme ithalat talebini düşürecektir. Bu durum cari işlemler açıklarının azalmasına fayda sağlarken, cari işlemler açığının finansmanı sorunu dünyadaki durgunluk ve sermaye hareketlerindeki yavaşlamaya bağlı olarak devam edecektir.

Bu şartlarda; cari işlemler açığı olan yükselen piyasalarda, döviz sorununun yaşanacağı düşünülmektedir. Bugün kaynak çıkışı ile birlikte cari işlemler açığının finansmanı zaten sorun haline gelmiştir. Önümüzdeki yıl, dünyadaki durgunluk ve dış talebin daralması ihracatı olumsuz etkileyecektir. 2009 yılında yurtdışından talebin azalması sonucu ihracattaki artış oranının düşmesi beklenmektedir. Bunun ilk sinyalleri Ekim ve Kasım ayı ihracat rakamlarında görülmektedir. Bu konuda yerli firmaların dış rekabet gücünü artıracak, ihracatı canlandıracak önlemler almak

gerekmektedir. Özellikle 2008 yılında yatırım malı ithalatında çok belirgin bir düşüş gözlenmektedir. Ara malları ithalatında ise büyük bir artış söz konusudur. Bu tablo büyük ölçüde, yılın ilk yarısındaki enerji fiyatlarındaki yükselişten kaynaklanmaktadır.

Ayrıca kamunun dış borç geri ödemeleri ve 2009’da oluşacak cari açıktan doğan ciddi düzeyde dış finansman ihtiyacı mevcuttur. Hiç portföy çıkışı olmasa bile, Türkiye’nin 2009 yılında en az 50 milyar dolara yakın miktarda dış kaynak bulması gerekmektedir. Özel sektörün bu gelişmelerden olumsuz yönde etkilenme olasılığı yüksektir. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler yurtiçi bankalardan yeni kredi kullanmakta güçlük çekeceklerdir.

Kur yükselme trendine girdiğinden, döviz cinsinden borçları, döviz cinsinden varlıklarına kıyasla çok daha fazla olan şirketler sıkıntı yaşayabileceklerdir.

Diğer önemli bir konu ekonomideki dış borçların son iki, üç yıl içerisinde çok fazla artmasıdır. Ekonominin durgunluğa girmesi ile özel sektörün yurtdışından kullandığı kredilerin geri dönüşlerinde sorunlar yaşanabilir. Diğer yandan mali kurumların sendikasyon kredileri Kasım - Aralık ayında yoğunlaşmıştır. Sendikasyon kredilerinin geri ödenmesinde önemli bir sıkıntı beklenmemektedir. Ancak yurtiçinde kredi hacminin giderek düşmesinden dolayı bankalar ihtiyatlı hareket edeceklerdir.

Talebi canlandırmak için genişletici maliye politikası uygulanmalıdır. Vergi indirimlerine gidilmeli, KDV ve ÖTV indirimi yapılmalıdır. İşsizliği ve işgücü maliyetlerini azaltmak, kayıtdışılığı önlemek için istihdam üzerindeki vergilerin indirilmesi gereklidir. Alım gücü üzerinde olumlu etki yapan kamu harcamaları kısılmak yerine artırılmalıdır. Piyasalarda tedirgin bir bekleyişin hakim olduğu bugünlerde özel sektörden yatırım yapmasını beklemek aşırı iyimserlik olacaktır.

Üretim maliyetlerini düşürerek büyüme üzerinde olumlu bir etki yaratabilmek için enerji fiyatlarına yapılan zamlar geri çekilmelidir. Ekonominin canlandırılması için faizler indirilmeli, bankaların Merkez Bankası’nda tutulan mevduat munzam karşılıkları düşürülmelidir. Zira faiz indirimleri bir taraftan TL’nin değer kaybetmesine ve dolayısı ile ihracatın teşvik edilmesine katkı sağlarken diğer taraftan büyüme üzerinde olumlu etki yaratacaktır. Kısacası artık Türkiye sıcak paraya dayalı bir politika ile ihracata ve üretime dayalı bir politika arasında tercih yapma noktasına gelmiştir.

Kaynakça

- Arıkan, N. (2008), *Amerika Birleşik Devletlerindeki Ekonomik Kriz ve Etkileri*, Vergi Dünyası, 2008 Eylül Sayısı Ek Kitapçığı
- Boratav, K. (2008), “Yabancı Bankalar, Özel Dış Borçlar”, 5 Ekim 2008, www.sendika.org
- Demir F., Karabıyık A., Ermişoğlu E., Küçük A. (2008), *ABD Mortgage Krizi*, BDDK, Ağustos 2008
- Dünya Bankası, (2008) *Küresel Ekonomik Görünümler 2009: Emtia Piyasaları Dönüm Noktasında*, www.worldbank.org
- IMF (2008) *World Economic Outlook*, www.imf.org. (28.11.2008)
- Korkmaz, E. (2005), *Ekonomide Riskler, Kur Riski*, Rota Matbaacılık, İstanbul
- T.C. Başbakanlık, Hazine Müsteşarlığı, *Kamu Borç Yönetimi Raporu*, Kasım 2008, www.hazine.gov.tr

T.C. Merkez Bankası (2008), *Enflasyon Raporu*, Ekim 2008 IV, www.tcmb.gov.tr

T.C. Merkez Bankası (2008), *Finansal İstikrar Raporu*, Mayıs 2008, www.tcmb.gov.tr

T.C. Maliye Bakanlığı (2008a), *Yıllık Ekonomik Rapor 2008*, Ankara

T.C. Maliye Bakanlığı (2008b), *Bütçe Gerekçesi 2009*, Ankara

Yeldan, E. (2008a), “ Bu krizden sonra savaş gelebilir”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Ekim 2008

Yeldan E. (2008b), “Küresel kriz Türkiye’yi nasıl etkileyecek?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ekim 2008

www.dpt.gov.tr

www.tuik.gov.tr

www.bumko.gov.tr

www.hazine.gov.tr